

UDK: 329.3:272/273::341.213(4)
Biblid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1143, str. 21-34
Pregledni članak
Primljen: 22. jul 2011.

*Petar PETKOVIĆ*¹

Delovanje demohrišćana na pripremi terena za prihvatanje ideje evropskih integracija

SAŽETAK

Prva katolička udruženja, kao osnova konfesionalnim, ali i kasnije demohrišćanskim partijama, javljaju se kao reakcija na antiklirikalne napade u godinama sukoba crkve i države. Baza za stvaranje ovih organizacija bila je postojeća mreža klubova, bratstava i različitih udruženja, koja su organizacionom katoličkom strategijom dovela do pojave novog političkog aktera – katoličkih aktivista. Njihovo delovanje uticalo je na to da ideja katoličkog univarzalizma, dodatno aktuelizovana istorijskim okolnostima, pokrene i projekat evropskog ujedinjenja. Radi obezbeđenja institucionalnih mehanizma dugoročnog mira i bezbednosti u Evropi, među posleratnim generacijama demohrišćanskih vođa javlja se želja za oživljavanjem hrišćanske civilizacije i stvaranjem demokratske verzije Svetog rimskog carstva. U tom smislu, počevši od dvadesetih godina XX veka, katoličke partije i nevladine organizacije započinju uspostavljanje okvira prvih demohrišćanskih međunarodnih organizacija i foruma, koji su u ovom članku istaknuti kao nosioci izgradnje društvene i političke svesti otpočinjanja procesa evropskih integracija.

Ključne reči: evropske integracije, katolički aktivisti i udruženja, socijalna doktrina, demohrišćanske partije, internacionalno delovanje demohrišćana, Ženevski krug, *Nouvelles Equipes Internationales*.

Uvod

Institucionalni začetak hrišćanske demokratije vezuje se za organizovanje hrišćansko-demokratskih pokreta koji će izrasti u

¹ Petar Petković, istraživač – saradnik Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu i doktorand Međunarodnih i evropskih studija Fakulteta političkih nauka Beogradskog univerziteta. Istraživanje je obavljeno u okviru projekta Ministarstva prosvete i nauke Vlade Republike Srbije, br. 179029. E-mail: petar@diplomacy.bg.ac.rs.

konfesionalne partije širom Evrope. Sukob crkve i države, ali i bujanje antiklirikalizma, uticali su na stvaranje pokreta koji će, kasnije, imati udela u određivanju političkog smera Evropske zajednice. Podsticaj ovakvim formama društveno-političkog organizovanja leži u uverenju da je religiozna sfera čovekovog života izraz prirodne potrebe koja, kao snažno kolektivno osećanje, neminovno vodi do političkog organizovanja. Takva neminovnost zaslužna je za promovisanje dveju katoličkih strategija oko kojih se formirala ideja hrišćanske demokracije: organizaciona strategija čija je centralizovana mreža stvorila *Katolički pokret*, i strategija zajedničkog delovanja koja je stvorila mogućnost širokih izbornih koalicija sa konzervativnim političkim partijama, kroz direktnu političku akciju.

Iako je u žiži interesovanja Rimokatoličke crkve prvenstveno bilo civilno društvo s namerom odbrane hrišćanskih vrednosti pred napadima liberalizma, izborni uspeh katoličkih aktivista doveo je do pojave novog političkog aktera koji se javio kao svojevrsna konkurencija drevnoj crkvenoj instituciji. Najveća bojazan crkve odnosila se na opasnost novog identifikovanja vernika, inače značajnog glasačkog tela, sa suptilnim političkim programima konfesionalnih partija. Sa novostečenom političkom moći, katolički aktivisti više nisu prihvatili da budu na margini političkog života, podređeni kontroli rimokatoličke hijerarhije. Umesto planiranog ishoda, Rimokatolička crkva je promovisanjem sopstvenih strategija sebi nepovratno nanela štetu.

Takvim sledom događaja, ideja hrišćanske demokratije započinje svoj samostalni razvoj, pronalazeći mesto u programskim načelima mnogih evropskih političkih partija. U periodu posle Drugog svetskog rata hrišćanska demokratija postala je najprihvatljivija opcija u većini zemalja Zapadne Evrope. Rimokatoličke i druge hrišćansko-demokratske partije bile su politička snaga koja se nalazila i iza osnivanja Organizacije za evropsku ekonomsku saradnju (1947), kao i poznate Haške konferencije (1948), koja je predstavljala početak Evropskog pokreta. Zatim, demohrišćanin Robert Šuman (*Schuman*) je kao predsedavajući Evropskog pokreta, već naredne godine, uticao na osnivanje Saveta Evrope, da bi kao francuski ministar spoljnih poslova u saradnji sa nemačkim kancelarom Konradom Adenauerom (*Conrad Adenauer*) i italijanskim premijerom Alcídom de Gasperijem (*Alcide De Gasperi*) predstavio plan nove evropske konstrukcije koja je započela potpisivanjem Pariskog ugovora o osnivanju Evropske zajednice za uglj i čelik 1951. godine. Prilikom izjašnjavanja o Pariskom, a kasnije i o Rimskom ugovoru 1957, kada je osnovana Evropska ekonomska zajednica, sve su hrišćansko-demokratske partije država osnivača u svojim nacionalnim parlamentima jednoglasno potvrdile pomenute ugovore.

Vrhunac idejnog usmerenja demohrišćani vezuju za događaj stvaranja Evropske unije (EU), čija je kontinuirana politička aktivnost bila od ključne važnosti za donošenje Mاستrihtskog ugovora. Delotvornost hrišćanske demokratije značajno se ogleda u okvirima njene transnacionalne koalicije Evropske narodne partije koja je, tako pozicionirana, bila u mogućnosti da

se izbori za realizaciju svojih ideoloških uverenja, posebno stvaranja nadnacionalne unije, zahtevajući bitne ugovorne i političke reforme.

Evropska demohrišćanska inicijativa ima dvostruko uporište, ideološko i istorijsko. Prvo se vezuje za hrišćansko shvatanje zajednice koje u nadnacionalnom konceptu Evropske unije dobija određeno zadovoljenje, stavljajući akcenat na projekat evropskog spajanja i ujedinjenja, naspram postojanja konkretnih država i striktnog etnofiletizma. Drugo, demohrišćani su u procesu izgradnje EU uspeli sebe da istaknu kao suštinsku alternativu komunističkim partijama koje su prodorno delovale naročito u Francuskoj i Italiji. Program hrišćanske demokratije promovisan u javnosti, po kojem se pojedinac ne sme ni nadvladati, ali ni potiskivati – bio je presudan, jer je razvoj društva posmatrao kvalitativno drugačije od komunističkog sistema. Hrišćansko-demokratske političke partije želele su da se, na temelju hrišćanskog razumevanja sveta i njegovog poretka, odlikuju isticanjem načela o nedodirljivom dostojanstvu čoveka, kojim je oblikovana socijalna etika i specifična programska politika novog društvenog uređenja.

Hrišćansko-demokratska politika normativno se vezuje za ideju o čoveku kao ličnosti, koja jedino može da postoji i razvija se u zajednici, što posebno naglašava njenu socijalnu komponentu razrađenu u načelima slobode, solidarnosti i pravde, kojima se pospešuje razvijanje kreativnih osobina svakog pojedinca. Pravednost jednog društva uslovljena je njegovim poštovanjem dostojanstva ličnosti, koja bi trebalo da bude cilj ekonomskih i političkih interesa. Dakle, zahtev za socijalnim liberalizmom koji počiva na ideji jake države, sposobne da održava i povezuje principe slobode i socijalne odgovornosti, promovise teoriju *katoličkog personalizma*, na kojoj počiva ideja hrišćanske demokratije. Time se društvo štiti od socijalističkih oblika kolektizma, ali i liberalnog kapitalizma čija preokupacija nisu socijalna pitanja. Koncept o kojem je reč naziva se „socijalna tržišna privreda“, u kojoj je hrišćanska demokratija našla odgovor na svoj društveno-politički angažman. Principi socijalne tržišne privrede svoja naznačenja ostvaruju kroz supsidijarnost, solidarnost i personalizam.

Dostojanstvo ličnosti koje čoveku ne mogu oduzeti ni država ni društvo, uticalo je na određenje hrišćansko-demokratske politike koja je pak, kroz svoju socijalnu sferu delovanja, uticala na evropski društveni poredak. Od polovine dvadesetog veka evropski poredak vidno je uslovljen demohrišćanskom vizijom koja se razvijala i samim procesom izgradnje Evropske unije, što ćemo ovde nastojati da potvrdimo.

Dodatno, većina novih stranaka, kako u nazivima tako i u svojim programima, više je isticala *hrišćansko* u odnosu na *katoličko* opredeljenje, pokazujući svoju otvorenost prema ostalim veroispovestima, odnosno ambiciju za pridobijanje šireg glasačkog tela. Umerenost hrišćanske demokratije, distanca u odnosu na bližu prošlost i njeno usmerenje u pravcu centra, kandidovali su ove partije za značajne političke pozicije.

Razvoj demohrišćanske ideje

Promena religijske slike Zapadne Evrope kao posledica Reformacije 1517. godine predstavlja samo deo jednog mnogo kompleksnijeg procesa koji se ticao krupnih promena u politici, kulturi i društvenom životu, povezanih i sa promenama u tadašnjem pristupu ekonomiji i privredi, posebno manufakturnoj proizvodnji. Talas korenitih promena u Evropi nastavljen je i sa Francuskom buržoaskom revolucijom 1789, koja se simbolično uzima kao početak političko-ideoloških promena. Takođe, 1848. godina naziva se revolucionarnom, jer donosi političke promene u Nemačkoj, Austriji, Mađarskoj, i delimično u Italiji. Jedna od osobenosti revolucionarnog perioda evropske istorije jeste nacionalizacija imovine, kako aristokratske, tako i crkvene. Gubitkom imovine Rimokatolička crkva gubi prihode koji su joj obezbeđivali politički uticaj. Da bi se oduprla takvoj situaciji, kurija sa novouspostavljenim vladama sklapa konkordate kojima se regulišu međusobni odnosi i priznaje pravni subjektivitet. Često je jedna od klauzula konkordata bila „dobrovoljno“ odricanje Rimokatoličke crkve od sekularizovane crkvene imovine u zamenu za neke druge povlastice.²

Teško vreme zadesilo je i papsku državu, koja je ukinuta 20. septembra 1870. godine,³ nakon što je pokret za nacionalno ujedinjenje koji je predvodio kralj Viktor Emanuel II (1849–1878) zauzeo Rim i time pod svojom vlašću objedinio čitavu Italiju. Neposredno pre nestanka papske države, papa Pije IX (1846–1878) je na Prvom vatikanskom koncilu, sazvanom 8. decembra 1869, energično osudio racionalističke, liberalne i materijalističke koncepte društava koji su pretili da potisnu tradicionalne institucije Evrope.

Ova osuda podstakla je katolike da se kroz brojna katolička udruženja suprotstavljaju tadašnjim sekularnim tendencijama, što je podrazumevalo i aktivno učešće u politici. Prva katolička udruženja odlikovali su jedinstveno verovanje i kulturni obrazac na nivou šire evropske civilizacije koji su rezultirali izgradnjom osećaja bliskosti, ujedno razvijajući i svest o članstvu u duhovnoj zajednici koja nadilazi sekularne granice. Baza za stvaranje ovih organizacija bila je postojeća mreža klubova, bratstava, kao i različitih udruženja. Odluka Rimokatoličke crkve da primeni organizacionu strategiju uticala je kako na znatno povećanje broja svih katoličkih grupa, tako i na koordinaciju u centralizovanoj mreži laičkih udruženja koja je čvrsto kontrolisao biskup. Kada su stvorene, cilj ovih organizacija bio je da rimokatolički uticaj održavaju čvrstom kolektivnom disciplinom koja je bila neophodna za prevazilaženje klasnih i etničkih podela među katolicima. Tako je nastao i Katolički pokret.

Drastični primer napada na crkvu i njena reakcija vezuju se za stvaranje nemačkog carstva pod Bizmarkovom vlašću 1871. Bizmarkova vlada je u sklopu *Kulturne borbe* (*Kultur kampf*), između 1871. i 1875. usvojila niz

² August Frenzen, *Povijest kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004, str. 158.

³ August Frenzen, op. cit., str. 160.

zakona kojima je nastojala da umanji društveni uticaj Rimokatoličke crkve. Propovedi sa političkom porukom bile su zabranjene, verske škole stavljene pod državnu kontrolu, veronauka izbačena iz državnih škola, jezuiti proterani, a diplomatski odnosi sa Vatikanom prekinuti. Iako je *Kulturna borba* nemačke vlade Rimokatoličkoj crkvi nesumnjivo nanela veliku štetu, donela je i nešto pozitivno. Podstakla je naime katolike da razviju tada još nedovoljno definisane političke programe, i da se aktivno uključe u politiku. Na političke pritiske, nemački katolici odgovaraju osnivanjem *Partije centra* (*Zentrum partei*), koja ostvaruje ne samo značajni uspeh na izborima 1874, već i učešće u nekoliko koalicionih vlada, uključujući i stvaranje Vajmarske republike nakon Prvog svetskog rata. Svoj kraj ova partija doživljava u vreme ekonomske krize početkom tridesetih godina XX veka kada na vlast dolazi Nacionalsocijalistička stranka Adolfa Hitlera, koja je i konačno zabranjuje jula 1933.⁴

U Italiji je, za razliku od Nemačke, hrišćansko-demokratski pokret organizovan nešto kasnije, zahvaljujući naporima sveštenika Luidija Sturca (*Luigi Sturzo*). Pokret je 1919. prerastao u *Narodnu stranku* (*Partito Popolare Italiano*), čije je delovanje 1925. zabranio fašistički režim Benita Musolinija (*Mussolini*).⁵ Sličan pokret, *Federacija katoličkih krugova*, kao pokušaj stvaranja masovne katoličke organizacije, osnovan je 1868. u Belgiji. U pitanju je bila polureligiozna organizacija, kontrolisana od strane crkve i sastavljena od katolika laika koji su podržavali konzervativce. U Holandiji je 1870. stvoreno Rimokatoličko izborno udruženje Severnog Brabanta, kao strukturna organizacija sa jasnim ciljevima. Sa protestantske strane, radikalni masovni kalvinistički pokret osnovan je, takođe, iste godine. Anticrkveni zakoni liberala koje je podržao car Franc Jozef I (*Franz Josef I*), naterali su crkvu u Austriji na progresivniji aktivizam, koji je rezultirao rađanjem Narodnog političkog katolicizma. Inače, tokom 1867. i 1869. nikao je značajni broj novih austrijskih katoličkih organizacija koje su, takođe, ustale protiv liberalnih zakona.

Dok su hrišćansko-demokratske partije bez sumnje svetovne, njihove predratne prethodnice su se, kao što vidimo, pojavile kao konfesionalne partije. Raskoli koji su nastajali unutar crkve, kao i proces formiranja partija, po Stasisu Kalivasu (*Stathis Kalyvas*), teoretski predstavljaju dva odvojena puta koja bi kada je u pitanju nastanak konfesionalnih partija trebalo razlikovati. Oni koji su pothranjivali nove raskole, nisu po automatizmu isti oni koji su stvarali i predvodili konfesionalne partije, već su bili pokretači procesa koji su na kraju neželjeno doveli do stvaranja konfesionalnih partija. Postoje dva pristupa koja objašnjavaju pojavu konfesionalnih partija u Evropi u XIX veku. Prvi, čiji je koren u istorijskoj sociologiji, posmatra ove partije kao kreaciju Rimokatoličke crkve koja se suočila sa kombinovanim

⁴ Videti: Allan C. Carlson, "Europe and Christian Democracy Movement: A Once and Future Hope?", Internet, http://www.profam.org/docs/acc/thc_acc_frc.Christian.Democracy.htm, 05/06/2010.

⁵ Ibid.

rastom antiklirikalizma i građanske političke mase. Drugi pristup, čiji je koren uglavnom u političkoj nauci, naglašava ulogu konzervativne političke elite u određivanju katoličke društveno-religiozne doktrine koja je trebalo da se suoči sa dolaskom brojnih partija i uzdizanjem socijalizma. Po ovom stavu, konfesionalne partije prevode u politiku kolektivni religijski identitet za koji se smatra da postoji u vrlo jasnom obliku, kao „zajednice ljudi koje su krenule putem politike zbog izvesnih prethodnih nepolitičkih uverenja”.⁶

Uloga demohrišćanske socijalne misli

Razvoj industrije imao je kao posledicu krupne migracije stanovništva iz industrijski nerazvijenijih područja u razvijenija, uglavnom iz sela u najbliže gradove. Na gradskim periferijama u okolini fabrika nastaju radnička naselja, koja rađaju potpuno novi sloj stanovništva. Rimokatolička crkva usmerava svoju misiju ka novoformiranoj i sve brojnijoj radničkoj klasi, koja postaje nosilac društvenog razvoja, obraćajući pažnju na socijalne probleme ove populacije.

Naglo povećanje broja stanovnika u gradovima, nažalost, nije pratila adekvatna izgradnja infrastrukture, tako da su uslovi za život u njima bili veoma loši. Nije postojao sistem zdravstvene zaštite i osiguranja od povreda na radu, a dužina radnog vremena i visina plata radnika zavisile su od dobre volje poslodavca. Pojam ljudskog dostojanstva gotovo da nije postojao, posebno ako se uzme u obzir činjenica da je ropstvo u Velikoj Britaniji ukinuto tek 1833, a u SAD 1863. godine.

Rimokatolička crkva je osećala potrebu da reaguje protiv ovakvog stanja u društvu, jer je ono bilo u suprotnosti sa osnovnim hrišćanskim načelima. Međutim, haritativni rad crkve nije bio dovoljan. Kako bi učinila više, crkva razrađuje socijalnu doktrinu, apelujući na svakog pojedinca – vernika da je usvoji i primeni u svakodnevnom životu, i da na taj način nastoji da promeni svest celokupnog društva.

Začeci katoličke socijalne ideje javljaju se tridesetih godina XIX veka među francuskim katolicima okupljenim oko lista *Budućnost* (*L'Avenir*), čiji je jedan od osnivača bio i sveštenik Felisit Lamne (*Félicité Lamennais*). On je pripadao struji ultramontanaca, zagovornika ideje oslobođenja Rimokatoličke crkve u Francuskoj od uticaja svetovnih vlasti. Felisit Lamne je vernog saradnika našao u liku Šarla Montalambrea (*Charles Montalambert*), člana Gornjeg francuskog parlamenta. Njihovi stavovi nisu naišli na široku podršku, a i 1832. godine papa Grgur XVI se u ekciklici *Mirari Vos* ogradio od njihovih stavova. Papin stav mogao bi biti objašnjen nastojanjem da ne pogoršava ionako već loše odnose sa francuskom vladom. Nezavisno od njih delovao je i kardinal Žiro (*Giraud*) iz Kambrea.

⁶ Stathis N. Kalyvas, "From Pulpit to Party: Party Formation and the Christian Democratic Phenomenon", *Comparative Politics*, Vol. 30, No. 3, University of New York 1998, p. 295.

Izraz *iskorišćavanje čoveka nad čovekom* koji se pripisuje Karlu Marks, zapravo je prvi upotrebio on 1845. godine.

Nakon revolucija 1848, katolička socijalna misao razvija se u Srednjoj Evropi, prvenstveno u Nemačkoj. Ovde se posebno istakao lik sveštenika Emanuela Ketelera (*Emmanuel Ketteler*, 1811–1877) iz Majnce, koji je serijom propovedi u periodu Božića 1848. godine, pokrenuo inicijativu za rešavanje socijalnih pitanja. Dve godine kasnije on je postao biskup Majnce, čime je njegov rad dodatno dobio na težini. Keteler je značajno uticao na nemačke biskupe i katoličku *Partiju centra*. Značajno je pomenuti i Adolfa Kolpinga, čija je delatnost bila usmerena prvenstveno ka mlađim radnicima, inicirajući osnivanje njihovih domova za smeštaj i njihovih udruženja. U Švajcarskoj, u oblasti socijalne delatnosti, uspešno je delovao kardinal Mermiloda, a u Rimu je pod okriljem crkve osnovano udruženje Rimski krug društvenih studija (*Circolo Romano di studi sociali*).

Pontifikatom Lava XIII (1878–1903) otpočinje novo razdoblje u istoriji Rimokatoličke crkve kada je socijalno delovanje u pitanju. Ovaj papa bio je znatno otvoreniji prema modernom svetu od svog prethodnika, što je nailazilo na pozitivne reakcije javnosti. Smatrao je da se do rešenja socijalnih problema ne može doći osudama, nego unutrašnjom obnovom svakog pojedinca u duhu hrišćanske tradicije. Izdao je osam enciklika od kojih se najznačajnijom smatra *Rerum novarum* (*O novim stvarima*). Ova enciklika objavljena je 1891. godine i predstavlja kamen-temelj na kojem počiva katolička sociologija do danas. Izvorni tekst enciklike napisao je isusovac Mateo Liberatore, a dorađivao ga papin sekretar kardinal Ciljara, uz sugestije kompetentnih kardinala Ketelera i Mermiloda. Rešenje socijalnih problema, prema enciklici, trebalo bi da dođe sa tri strane: od crkve, države i radnika. Crkva bi trebalo da postavi moralna načela i pomogne praktičnim socijalnim radom, a uloga države je da donese zakonsku regulativu u korist obespravljenih i obezbedi njeno sprovođenje. Sami radnici trebalo bi da se bore za sopstvena prava osnivanjem radničkih udruženja i delovanjem kroz njih. Enciklika diže glas protiv liberalnih načela prema kojima bi država trebalo da čuva postojeći poredak, kao i protiv teorije prema kojoj se visina plate i vrednost rada određuju kao i cena ostale robe, na osnovu ponude i potražnje na tržištu. Plata bi, smatra papa, trebalo da bude tolika da obezbeđuje egzistenciju radnika i njihovih porodica.

Sledeći značajni momenat u razvoju hrišćanske demokratije vezuje se za vreme pontifikata Pija XI (1922–1939) kada je došlo do velike ekonomske depresije, čiji je početak označio teške dane na Vol stritu od 18. oktobra 1929. Podstaknut ovim događajem, papa je povodom jubileja četrdeset godina od izdavanja enciklike *Rerum novarum*, 15. maja 1931. godine izdao encikliku *Quadregesimo anno*. Autor nove enciklike bio je isusovac Osvald fon Nel Brojning (*Oswald fon-Nell Breuning*), koji je upravo u godini sloma njujorške berze odbranio doktorat na temu moralnosti berzanskih transakcija. U enciklici on se posebno zalaže za izbegavanje centralizma, kako u ekonomiji tako i u politici. Kroz princip *supsidijarnosti*, koji je dobio centralno mesto u ovom dokumentu, autor razrađuje model društva u

kojem ne bi bilo podela na klase, ali ujedno brani i privatno vlasništvo, zalažući se za odgovornost vlasnika kapitala za socijalnu pravdu. U vreme pape Pija XI osnovano je udruženje politički aktivnih katolika *Katolička akcija* (*Azione Cattolica*) i ojačan rad katoličkih radničkih sindikata.

Evropski institucionalni počeci

Sve veći značaj katoličkih aktivista koji se protezao preko granica nacionalnih država, već 1920. godine okreće se političkoj ravni društvenog života. Međuratne konfesionalne stranke, na čelu sa italijanskom *Narodnom strankom* inspirisanom spisima pape Benedikta XV (1914–1922), počele su da u svojim programima posvećuju pažnju „hrišćanskom univerzalizmu“, koji se odnosio na želju da međunarodni sistem bude razoružan i regulisan zakonom i zajedničkim institucijama.

U tom smislu, katoličke partije počele su međusobno da kontaktiraju početkom dvadesetih godina kada se uspostavljaju okviri demohrišćanske međunarodne organizacije. Osnovani forumi katoličkih političara iako, za još određeno vreme, nisu uskladili zajedničko političko delovanje, ipak su uspeali da uspostave važne veze između budućih evropskih lidera koji su delili zajedničku katoličku kulturu. U Parizu je 1925. održan prvi međunarodni kongres Hrišćanskih (katoličkih) narodnih partija Evrope, na kojem je dogovoreno osnivanje Međunarodnog sekretarijata partija hrišćansko-demokratske orijentacije (*Secrétariat International des Partis Démocratiques d'Inspiration*, SIPDIC). Već 1932. ovi redovni sastanci rezultiraju donošenjem nekoliko dokumenata kojima se poziva na stvaranje Evropske unije i zajedničkog tržišta.⁷ Trojica lidera, katoličkih političara koji će kasnije biti u stanju da odlučno deluju u pravcu stvaranja jedinstvene Evrope, prisustvovala su tim sastancima: Alcide de Gasperi, Robert Šuman i Konrad Adenauer.

Katolička teologija i organizacija koja je imala osećaj za zajednicu bila je garant da će katolici kolektivno podržati ideju evropskog ujedinjenja. Verska obnova, laički aktivizam i učešće u izbornoj politici u drugoj i trećoj deceniji XX veka ojačali su osećaj zajedničkog cilja i zajedničkog identiteta ne samo u okvirima nacionalnih država, već i širom Evrope, o čemu svedoči i ranija papina podrška Ligi naroda.⁸ Katolički univerzalizam, kao vekovna potpora „papskoj monarhiji“, sada je obezbedio teološku podršku za novu viziju evropskog federalnog poretka, oslobođenu nasilnih podela

⁷ Videti: Roberto Papini, *The Christian Democrat International*, Internet, http://books.google.com/books?id=9O7IqAlNzo4C&pg=PR7&lpg=PR7&dq=international+affairs+christian+democracy&source=bl&ots=2tqU1o-86k&sig=sOrqtzmUSAHKHRXoU_5kIqr8g1w&hl=en&ei=vtgIS7jffYG4QalwrWcBA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=8&ved=0CCAQ6AEwBw#v=onepage&q=international%20affairs%20christian%20democracy&f=false, 15/05/2010.

⁸ Brent F. Nelsen, James L. Guth, *Roman Catholicism and the Founding of Europe: How Catholics Shaped the European Communities*, Furman University Greenville, 2003, p. 16.

nacionalizma. Pre završetka rata papa Pije XII pozvao je na „formiranje jednog organa za održavanje mira, organa zajedničke saglasnosti sa vrhovnom vlašću, koji će biti sposoban da još u začetku spreči svaku pretnju izolovanih ili kolektivnih agresija”.⁹ Ovu ideju Pije XII je ponovio, govoreći o stvaranju Evropske zajednice, 2. juna 1948. u završnici Haške konferencije. Na dan primirja iste godine, papa je naglasio hitnost situacije: „Stvaranje Evropske unije pretpostavlja velike poteškoće koje niko neće poreći... Ipak, nemamo vremena za gubljenje. Ako postoji namera da ova unija zaista ostvari svoju svrhu, ako postoji želja da služi u korist evropske slobode i sloge, da bude uzrok ekonomskog i političkog mira između kontinenata, krajnje je vreme da bude osnovana”.¹⁰

Dolaskom na vlast totalitarnih režima, fašizma u Italiji, nacionalsocijalizma u Nemačkoj, kao i komunizma nešto ranije u Rusiji, tadašnja realnost počela je da dobija potpuno drugačije pojavne oblike. Inače, borba hrišćanskih demokrata protiv raznih oblika materijalističkog poretka ogledala se u savladavanju njegovih marksističkih i fašističkih izdanaka koji po rečima hrišćansko-demokratskog mislioca Marije Mejer-Sevenić nisu „ništa drugo do moćni reakcionarni pokreti, iznikli iz plodnog tla istog liberalno-kapitalističkog razmišljanja”.¹¹ Primer takve borbe nalazimo i u okupiranoj Francuskoj ranih četrdesetih godina, u kojoj profesor filosofije Emanuel Munije (*Emmanuel Mournier*), pišući za katolički časopis *Espri*, razrađuje ideju personalizma, koja predstavlja hrišćanski odgovor prosvetiteljsko-racionalističkom individualizmu, ali i kolektivizmu, karakterističnom za totalitarne režime. Njegov student Žilber Dru (*Gilbert Dru*) je 1943. godine u vidu manifesta napisao plan za političko delovanje hrišćanskih demokrata u Francuskoj po okončanju rata. Zbog ovog manifesta Gestapo ga je naredne godine streljao u Lionu.¹²

Posleratni period u Evropi zahtevao je pronalaženje čvrstog oslonca koji bi mogao ponovo da izgradi porušeni društveni poredak. Vraćanje izvornim hrišćanskim vrednostima, kao vekovnom obeležju Evrope, omogućilo je afirmisanje hrišćanske demokratije. Pored toga, hrišćanstvo je predstavljalo značajni osnov političkog jedinstva koji je u tom periodu bio neophodan. U pitanju je bila platforma jedinstva katolika i protestanata, koji su u prethodnim vekovima krvavo ratovali.

U periodu posle Drugog svetskog rata hrišćanska demokratija, kao sinonim društveno-političkog preporoda, postala je najprihvatljivija opcija u većini zemalja Zapadne Evrope. U Francuskoj je 1946. godine *Narodni republikanski pokret* (*Mouvement Republicain Populaire*) postao deo vladajuće

⁹ Pius XII, “Christmas Allocution of 1944”, u: Edward J. Berbusse, “The Church and International Society”, *America*, Vol. 75, June 1946, p. 173.

¹⁰ Pius XII, “European Union: An Address of Pope Pius XII to the Congress of Europe, June 14, 1957”, *The Pope Speaks*, Vol. 4, 1957, p. 201.

¹¹ Allan C. Carlson, “Europe and Christian Democracy Movement: A Once and Future Hope?”, Internet, op. cit.

¹² Ibid.

koalicije. Iste godine koalicija *Antirevolucionarne partije*¹³ i *Katoličke stranke* osvojila je vlast u Holandiji. *Hrišćanska demokratska unija*, predvođena Konradom Adenauerom, pobedila je na prvim posleratnim parlamentarnim izborima u Zapadnoj Nemačkoj 1949. godine. U Italiji je Alcido de Gasperi još 1942. u Milanu osnovao *Demohrišćansku stranku* (*Democrazia Cristiana*), koja je na izborima 1946. osvojila relativnu većinu, a 1948. i apsolutnu, tako da će narednih 50 godina biti najsnažnija partija u italijanskom Parlamentu. U Belgiji je *Hrišćanska narodna partija* lako postala najveća partija 1946, kada je osvojila 42,5 procenta glasova na nacionalnim izborima, da bi 1950. taj broj porastao na 47,7 procenata. U Luksemburgu je *Hrišćanska socijalistička narodna partija* nastavila sa svojom dominacijom još iz međuratnog perioda i tako držala kontrolu nad vladajućom posleratnom vladom. Iako Švajcarska i Austrija nisu uzele učešća u stvaranju Evropske zajednice za uglj i čelik, a zatim i Evropske ekonomske zajednice, *Švajcarska konzervativna narodna partija* (SKPP) i *Austrijska narodna partija* (APP) imale su značajnu ulogu u stvaranju transnacionalne hrišćansko-demokratske partije posle 1945. Izborna podrška konfesionalnoj SKPP konstantno se ogledala u njenoj odličnoj stabilnosti, koja je integrisala veliki broj švajcarskih katolika. *Austrijska narodna partija* desnog centra na svim nacionalnim izborima prolazila je mnogo bolje od socijalista, sa kojima je formirala veliku koaliciju sve do 1966. godine, kada je uspela da sama formira vladu.¹⁴

Hrišćanske demokrate su, dakle, uveliko širile svoj uticaj i pritom su, u relativno kratkom periodu, omogućile brzu, posebno ekonomsku obnovu razrušenih zemalja. Ova ideja počela je da se ostvaruje i kroz ekonomske sporazume osnivanjem Evropske zajednice za uglj i čelik u Parizu 1952. godine i Evropske ekonomske zajednice u Rimu 1957. Zatim, na širem međunarodnom planu, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 10. decembra 1948. godine, duboko je prožeta osnovnim postulatima hrišćanske demokratije. Stvaraoci ovog dokumenta su Čarls Malik (*Charles Malik*), arapski hrišćanin iz Libana, koji je pomenute godine bio sekretar Komisije za ljudska prava i predsednik Ekonomskog i socijalnog saveta UN, i Rene Kasin (*René Cassin*), francuski stručnjak u oblasti međunarodnog prava.

Katolicizam je bio jedan od značajnijih elemenata evropskih integracija. Takvu misao delio je i Konrad Adenauer: „Hrišćansko-demokratska partija ima poseban poziv da premošćuje razlike među evropskim zemljama, jer je tradicija Zapadne Evrope hrišćanska, i jer stranke koje drže ovu cenjenu tradiciju nastoje da je ponovo učine plodonosnom za zahteve našeg vremena osiguravajući unutrašnju renesansu u Zapadnoj Evropi njenih

¹³ Ovu partiju osnovao je kalvinistički pastor i potonji premijer Holandije (1901–1905) Abraham Keijper (*Kuyper*) 1879. godine. Njegov politički program blizak je hrišćanskoj demokratiji. Bio je protivnik liberalizma i socijalizma.

¹⁴ Videti: Wolfram Kaiser, *Christian Democracy and the Origins of European union*, University press, Cambridge, 2007, pp. 164–166.

najboljih elemenata. Stoga su te partije određene da stvore takve uslove za razumevanje i saradnju u zemljama Zapadne Evrope, da pored različite ideologije, iznalaze načine koji će dovesti do ujedinjenja Evrope”.¹⁵ Ovaj osećaj zajedništva vidno je uticao i na Roberta Šumana, koji je kao ministar spoljnih poslova Francuske, evropske integracije postavio visoko u svom posleratnom angažovanju, često izražavajući želju da konačno vidi Nemce i Francuze, kao dva hrišćanska naroda, međusobno izmirene. Posebnu ulogu u razgovorima o ovom istorijskom pomirenju imao je i Pokret za moralno naoružanje (*Moral Re-armament Movement*) koji je predstavljao važnog preduzetnika među brojnim religijskim organizacijama koje su pripremale teren evropskim integracijama.¹⁶

Katoličke i druge hrišćansko-demokratske partije nalazile su se i iza osnivanja Organizacije za evropsku ekonomsku saradnju (1947), Saveta Evrope (1949), i Evroatoma (1958). Zahtevi međunarodne ekonomije, komercijalnih interesa i politike hladnog rata vodili su Evropu ka novom tipu ekonomske i političke saradnje. U tim naporima prevashodno su prednjačili katolici koji su ideji integracija dali posebni nadnacionalni smisao, ali i neophodnu političku podršku u cilju prevazilaženja suprotnih gledišta političkih oponenta.

Prvi politički koncept nadnacionalizma imao je intrigantnu paralelu u nadnacionalnom autoritetu pape i katoličke jerarhije.¹⁷ Umesto posleratne retorike sekularizma i interkonfesionalizma, ovakav razvoj događaja izgledao je kao prirodni sled stvari ne samo za čvrste katolike kao što je bio Robert Šuman, već i za one manje tradicionalne. Drugo, raširena kulturna racionalizacija evropskih integracija, kao pojava jedne vrste karolinške imperije, činila je da se nadnacionalizam javlja kao prirodni poredak evropske istorije uništene modernim nacionalizmom.¹⁸ Karolinška tradicija ističe se kao primer srednjovekovnog poretka koji bi u posleratnoj Evropi trebalo da bude štit protiv sovjetskih pretnji.

Konsenzus oko jedinstva Evrope sa nadnacionalnim karakteristikama posebno se razvijao u okviru transnacionalne hrišćanske demokratije između 1947. i 1950. godine, tačnije od momenta suprotstavljanja britanske politike nadnacionalnoj formi integracija. Inače, dok je, u ranim posleratnim godinama, transnacionalna hrišćanska demokratija bila kontrolisana od strane katolika, dotle je i imala snažnu konfesionalnu dimenziju. Prve promene počele su da bivaju приметne od trenutka kada su se holandske protestantske partije priključile *Nouvelles Equipes Internationales* (NEI) 1954. godine i kada je protestanska CDU-CSU postala aktivnija u partijskoj saradnji. Partijska saradnja u transnacionalnim hrišćansko-demokratskim

¹⁵ “The Future of Christian Democracy: An Interview with Dr. Konrad Adenauer”, *Tablet*, Vol. 198, 1951, p. 185.

¹⁶ Jelica Stefanović-Štambuk, „Održivost: uporište preuređivanja diplomatske teorije“, *Godišnjak 2010*, Vol. IV, iss. 4, Fakultet političkih nauka, 2010, str. 253–267.

¹⁷ Wolfram Kaiser, *Christian Democracy and the Origins of European union*, op. cit., str. 228.

¹⁸ Ibid.

forumima, NEI i *Ženevskom krugu*, išla je mnogo dalje u kreiranju poverenja, posebno u formi ličnih veza kao preduslova za efikasne transnacionalne partijske odnose i uspešne međuvladine pregovore predvođene istim hrišćansko-demokratskim partijskim liderima koji su u mnogo slučajeva ujedno bili i državni političari. Sastanci u NEI i *Ženevskom krugu* omogućili su hrišćanskim demokratama da u toku dužeg perioda konstantno komuniciraju i diskutuju o svojim političkim uverenjima i interesima. Ovo je učinilo da njihovo donošenje odluka postane zajednički pouzdano, uprkos domaćim pritiscima koalicionih partnera, javnog mnjenja i ekonomskih grupa.

Prema Kucinu (*Koutzine*), Konrad Adenauer i premijer Francuske Bido (*Bidault*) su se na jednom privatnom sastanku 1958. složili da je transnacionalna saradnja demohrišćana igrala glavnu ulogu u formativnom periodu evropskih integracija, spajajući istorodne političke partije i ključne zemlje Evrope.¹⁹ Kad god se transnacionalno poverenje treslo zbog domaćih pritisaka, hrišćansko-demokratske partije bi odmah aktivirale svoje neformalne kontakte i time štatile svoju evropsku politiku, naročito u teškim mesecima pre Šumanovog plana. Ovi partijski kontakti omogućili su hrišćanskim demokratama da otvoreno razgovaraju o svim unutarpartijskim pitanjima ili o ostalim domaćim političkim temama, koje su ih ponekad skretale sa zacrtanog puta ostvarenja konkretne evropske politike.

Cilj internacionalnog udruživanja hrišćanskih demokrata bio je, između ostalog, da omladini ponudi idealističku Zapadnu Evropu i atraktivnu viziju njene budućnosti. Takva Evropa mogla bi biti atraktivna jedino ako nova Evropa bude izgledala fundamentalno drugačije od stare Evrope nacionalnih konflikata. Sa ovim ciljem, omladinske organizacije snažno su promovisane u sklopu nacionalnih partija, a njihova transnacionalna saradnja za nadnacionalni institucionalni dizajn svesrdno podržavana. Između ostalog, to je bila i alternativa obećanjima koja su stizala iz komunizma, često upućena omladini.

Transnacionalna saradnja bila je pogodna da se identifikuju domaći i inostrani partneri za primenu evropske politike. Posle pobede Hrišćanske narodne partije u Belgiji na izborima juna 1950. sa gotovo apsolutnom većinom, partije hrišćanskih demokrata postale su najznačajnije partije u vladama svih šest država osnivača Evropske zajednice za uglj i čelik. Već naredne godine, potpisivanjem ugovora 18. marta 1951. u Parizu, uspostavljen je zajednički okvir za dogovore o proizvodnji i distribuciji čelika, kao i samostalni sastav institucija koji je funkcionisao narednih pedeset godina. Iako je ova institucija bila ograničena samo na dve industrijske grane, njeno postojanje uzima se kao početak ostvarenja nadnacionalnog projekta koji je imao ogromni uticaj na institucionalni i politički razvoj u Evropi u drugoj polovini XX veka.

¹⁹ Koutzine to Papini, 8 May 1985, u: Roberto Papini, *The Christian Democrat International*, Maryland 1997, p. 133.

Zaključak

Delovanje demohrišćana na pripremi terena za prihvatanje ideje evropskih integracija dalo je značajni doprinos razvoju Evropske zajednice i uspostavljanju njenih standarda i normi. Sva udruženja, organizacije i političke partije koji su baštinili ideju hrišćanske demokratije nastupali su jedinstveno kada je u pitanju bila odbrana zajedničkih evropskih interesa. To potvrđuje demohrišćansko internacionalno delovanje koje je svojim zalaganjem gradilo institucionalni nadnacionalni koncept Evropske unije.

Ideja hrišćanske demokratije, kao pluralna politička ideologija, svojom teorijom personalizma, izgrađujući specifični socijalni model evropskog poretka, gradila je evropski, ali je imala uticaja i na međunarodni poredak u institucionalnom i vrednosnom smislu. S tim u vezi, autor ovog članka nastojao je da navede najkarakterističnije primere nasleđa hrišćanske demokratije koji su, između ostalog, različitim aktivnostima, procesima, društvenim i političkim angažovanjima širokog spektra demohrišćanskog pokreta – dali svoj doprinos institucionalnoj realnosti EU. Jedinstveni model evropskih integracija, socijalne tržišne ekonomije i načela supsidijarnosti, kao osnovnih stubova hrišćanske demokratije, zauzeo je visoko mesto u političkim i akademskim sferama, koje su stvarane u specifičnim istorijskim okolnostima Starog kontinenta.

Bibliografija

1. Carlson, Allan C., "Europe and Christian Democracy Movement: A Once and Future Hope?", Internet, http://www.profam.org/docs/acc/thc_acc_frc.Christian.Democracy.htm, 05/06/2010.
2. Frenzen, August, *Povijest kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.
3. Gottfried, Paul, "The Rise and Fall of Christian Democracy in Europe", *Orbis*, Volume 51, Issue 4, Elsevier, 2007.
4. Hanley, David (ed.), *Christian Democracy in Europe – A Comparative Perspective*, Pinter, London, 1994.
5. Kaiser, Wolfram, *Christian Democracy and the Origins of European union*, University press, Cambridge, 2007.
6. Kalyvas, Stathis N., "From Pulpit to Party: Party Formation and the Christian Democratic Phenomenon", *Comparative Politics*, Vol. 30, No. 3, University of New York, 1998.
7. Kalyvas, Stathis N., *The Rise of Christian Democracy in Europe*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1996.
8. Nelsen, Brent F., Guth, James L., *Roman Catholicism and the Founding of Europe: How Catholics Shaped the European Communities*, Furman University Greenville, 2003.
9. Papini, Roberto, *The Christian Democrat International*, Rowman & Littlefield, Maryland, 1997.
10. Pius XII, "Christmas Allocution of 1944", u: Edward J. Berbusse, "The Church and International Society", *America*, Vol. 75, June 1946.

11. Pius XII, "European Union: An Address of Pope Pius XII to the Congress of Europe, June 14, 1957", *The Pope Speaks*, Vol. 4, 1957.
12. Stefanović-Štambuk, Jelica, „Održivost: uporište preuređivanja diplomatske teorije”, *Godišnjak 2010*, Vol. IV, iss. 4, Fakultet političkih nauka, 2010.
13. Warner, Carolyn M., *Confessions of an interest group: the Catholic Church and political parties in Europe*, Princeton University Press, New Jersey, 2000.

Petar Petković

ACTING OF CHRISTIAN DEMOCRATS IN CREATING CONDITIONS FOR ADOPTION OF THE IDEA OF EUROPEAN INTEGRATIONS

ABSTRACT

The first Catholic associations that created the bases for confessional and later Christian Democratic parties had emerged as a reaction to the anti-clerical attacks at the time when the church and the state were opposed to each other. The basis for the creation of such organisations was the existing network of clubs, brotherhoods and various associations that by applying the catholic strategy led to the emergence of a new political factor – catholic activities. Their acting made the idea of catholic universalism, which additionally became more topical by the historical events, initiate launching the project of European integration as well. In order to ensure institutional mechanisms for long-lasting peace and security in Europe post-war Christian Democratic leaders wished to revive the Christian civilisation and the creation of a democratic form of the Holy Roman Empire. In this sense, since the 1920s Catholic parties and non-governmental organisations started to establish the frames for the first Christian Democratic international organisations and fori. In this article, they are pointed as factors that carried out building of the social and political consciousness for the commencement of the process of European integrations.

Key words: European integrations, Catholic activities and associations, social doctrine, Christian Democratic parties, international acting of Christian Democrats, Geneva circle, *Nouvelles Equipes Internationales*.